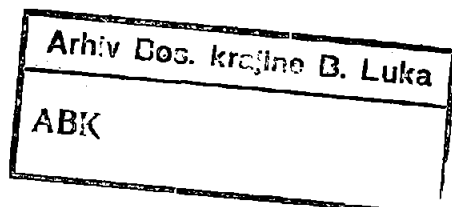

ARHIV BOSANSKE KRAJINE
BANJA LUKA

Štirnka memoarske gradje.-

JAKŠIĆ MIHAJLO :

SJECANJA NA PORODICU I RAZVOJ STAPPARSEVA U BANJOJ LUCI

Loza Jakšića potiče iz Foče, odnosno iz dijela grada koji se naziva Čodor Mahala. Po predanju, porodica se nekada prezivala Jovišić. Rod Jakšića bio je brojčano dosta velik, a dobio je ime po Jakši. Naime, po ovom Jakši jedna se grana prozvala Jakšići da bi se razlikovala od brojnih porodica Jovišića. U svemu ovome treba imati u vidu da su sve porodice bez obzira na brojnost živjele u okvirima porodičnih zadruga.

Moj djed Todor bavio se trgovinom. Ubili su ga pljačkaši oko 1860. godine kada je išao u pravcu Sjenice radi kupovine vune. Brigu o porodici preuzela je tada baka Joka. U braku su stekli više djece: Dimitrije-Dinčo, Ana, Jakov i još dvije kćerke koje su rano umrle.

Moj otac Dinčo (Foča 1857 - Sarajevo 1910) nastavio je očev posao baveći se trgovinom. Međutim, za trgovačke poslove nije bio dorastao. Pošto je ekonomski krakirao, bavio se termijskim zanatom. Neko vrijeme radio je i kao niži činovnik na vršenju procjene poreza po celina.

Na mojem majkom Katom Zečević (umrla 1943. god. u Tuzli) otac je stekao brojnu porodicu: Todor-Todo (1881-1952), Vuko (1883-1927), Milod (1886-1947), Muhajlo (1880, umro kao dijete), Vlado (1890-1971), Stevan (1893), Joka (1896-8. juna 1976) i ja, Muhajlo (1900).

Početkom maja 1910. godine porodica se preselila u Tuzlu. Prvobitno je bilo planirano da se preselimo u

Sarajevo, ali je dr Risto Jeremić, koji je u Tuzli imao svoj sanatorij, nagovorio braću da dođu u Tuzlu gdje u to vrijeme nije bilo neke solidnije krojačke radnje. Brata Todor, Vuko, Vlado i Stevan bili su krojaši, a Miloš obućar. Za krojački rad u Foči nije bilo nikakvih perspektiva jer je bilo tako malo posla da se za brojnu porodicu jedva sastavljalo kraj s krajem. Iz ovih ekonomskih razloga porodica je bila i prisiljena da se seli iz Foče. Kad smo došli u Tuzlu, Miloš je promijenio profesiju; otišao je za alužbenika u Bolesničku blagajnu. Na ovo njegovo opredjeljenje imao je izravan uticaj Sreto Jakšić.

Ana se udala za Vasilija Radčivukovića u Foči. Isto tako, u Foči je ostala i moja sestra Joka, koja se udala u porodicu Jeremić (majka dr Tode Jeremića).

Očev brat Jakov ženio se dva puta. Prva mu je žena bila iz porodice Kandića. S njom je imao sina Niku. Poslije smrti žene oženio se sa Stakom Sokolović. S njom je stekao četvoro djece: Lako (umro 1948), Radojka (udata Jaglučić), Saja (udata Kočović) i Sofija-Sofa (udata Niković). Jakov se sa svojom porodicom odselio u Kalinovik 1905.

Očev najbliži rođak **DJORDJO JAKŠIĆ** (umro oko 1913. god.) imao je u braku također četvoro djece: Sreto, Jovo, Staka i Hara. **SRETO** i **JOVO JAKŠIĆ** spominjem jer su oni imali istaknutu ulogu u sindikalnom pokretu. Međutim, bliže podatke o porodici neke dati Zdravko Jakšić, sin Sreta (njegova je adresa: Z.J., Beograd, Rusveltova br. 25.-).

SRETO JAKŠIĆ otišao je iz Foče mnogo ranije nego naša porodica. Završio je dva ili tri razreda tadašnje realne gimnazije. Prekinuo je školovanje i otišao na tipografski zanat. Koliko je meni poznato, Sreto je rođen negdje oko 1887. godine, a Jovo oko 1893. godine. Za razliku od svog brata, **JOVO JAKŠIĆ** je završio samo osnovnu školu. Od rane mladosti odlikovao se izuzetnom bistrinom. Stalno je nešto čitao i tako se samobrasovao. Skoro da i nije bilo knjige koja mu je došla u ruke da je nije pročitao. Jovo je bio između dva rata sekretar Radničke komore za BiH.

Ho, da se vratim na našu porodicu. Naš otac u Tuzli nije radio. Porodicu su izdržavali braća. U početku ra-

dili su u kompaniji sa nekim Jovićem, ali su već 1911. godine osnovali porodičnu krojačku radnju "Braća Jakšić". U međuvremenu otac se razbolio. Prebačen je u sarajevsku bolnicu. Tamo je na operaciji i umro 28. avgusta 1910. godine.

Sa porodicom Jeremić u ~~Žitici~~^{Foči} bili su bliski susjedi. Postali su još bliži kada se sestra Joka 1914. godine udala za Tanasije-Tanu Jeremića, vlasnika Pilane u Foči. Te će se vese održavati i u Foči, i u Tuzli i u Banjoj Luci, gdje je službovao dr Teđa Jeremić.

Godine 1914. u Doboju odlazi moj brat Vuko i tu otvara krojačku radnju, koja je bila zajedničko vlasništvo porodice. Kao i u Tuzli, firma je nosila naziv "Braća Jakšić". Vuko se te godine oženio sa Jelenom Blagojević, kćerkom opančara. Ovaj odlazak Vuko u Doboju spominjem jer su se on i njegova radnja nalazili na tapetu SUBSKOG PROCESA "VELA-IZDAJNICIMA" U SARAJEVSKOM ATENTATU NA PRIJESTOLONASLEDNIKA FERDINANDA. Moj brat Vuko bio je po liniji Sokola poznanik sa MIŠKOM JOVANOVIĆEM, koji je u februaru 1915. godine obješen u Sarajevu zbog učešća u Sarajevskom atentatu. Vuko i Miško Jovanović bili su ne samo dobri poznanici, nego i prijatelji. Zbog toga je Miško po silasku iz voza iz pravca Bos. Broda došao u bratovu krojačku radnju noseći jednu kurtiju od bećera u kojoj su bili pištolji sa municijom i bombe. Ovo je to oružje bilo namijenjeno za izvođenje atentata.

Pošto moga brata Vuko nije bilo u radnji, zamolio je šegrtu TODORA RADICA da negdje pohrani ovaj paket do polaska voza za Sarajevo. Paket je bio težak, ali šegrt nije ništa pitao, već je paket stavio na neko mjesto u radnji. Razumije se da ovaj zahtjev nije mogao odbiti jer je znao da se radi o prijatelju njegovog majstora. Pred polazak voza za Sarajevo Miško Jovanović je došao po paket. Težak paket skinut je sa jedne rafe i odnesen.

Miško Jovanović alicio je paket u radnju Vuko radi svake sigurnosti. Bojao se da ga nosi, odnosno drži kod sebe u jednom većem vremenskom intervalu do polaska voza. Osim toga, tako težak paket mogao je biti osumnjiv policijskim vlastima.

Odmah neposredno poslije atentata Vuksu su uhapsili i strajžno sprovedi u Sarajevo kao veleizdajnika. Neko je sigurno rekao da je oružje bilo izvjesno vrijeme bilo sklonjeno u krojačkoj radnji "Braća Jakšić". Međutim, na sudskom pretresu i Miško Jovanović i šegrt Todor Radić dali su izjave da nije bio u radnji kad je paket sa oružjem donesen i da nikako nije mogao znati šta se u njemu nalazi. To ga je spasilo, ali ^{nije} bio oslobođen od odgovornosti. Strajžno su ga sprovedi u Tuzlu, ali ga tuzlanska upravna i policijska vlast nisu htjeli primiti. Smatrali su da je opasno da se u Tuzli nalazi jedno takvo lice koje je čak samo po spomenu vezano za atentat. Tada su ga policijski sprovedi u Foču, mjesto rođenja.

U to je vrijeme u Foči, na čupriji na Drini, streljano nekoliko najviđenijih Srba, a drugi viđeniji Srbi bili su zatvoreni i odvedeni u logor u Aradu. Austrijske vlasti vršile su tada teror nad Srbima. Iz cijele BiH viđeniji Srbi sprovedeni su u razne logore, a najviše u Arad u Rumuniji. Tako je i Vuks Jakšić bio odmah otpremljen u Arad. Kada je Rumunija ušla u rat na strani Antante, mnoge su prisilno mobilisali i odmah bacili na front. Sa rumunskog bojišta ubrzo su ga prebacili na italijanski front. Tu je bio ranjen i zarobljen od Italijana. Opet se našao u logoru. Međutim, pred kraj rata, kada je obrasovana u Italiji JUGOSLOVENSKA LEGIJA pod komandom Ljudevita Pivka, Vuks Jakšić je ušao u ovu jedinicu. Malo kasnije, pred sam završetak rata, italijanske vlasti razoružale su Jugoslovensku legiju i njene vojnike smjestili u logore. Vuks se tako našao u logoru SULMONA, negdje u blizini Rima. Tu je ostao oko godinu dana, kada se rat već završio. Iz logora je uspio pobjeći. U Bariju se ukrcao u neki brod kao slijepi putnik. Tako je i došao u Jugoslaviju. Sve te životne peripetije narušile su njegovo zdravlje, tako da je umro 1927. godine u Tuzli. Do svoje smrti u novembru mjesecu radio je u porodičnoj krojačkoj radnji. Zaboravio sam spomenuti da je krojačka radnja "Braća Jakšić" u Dobou zatvorena poslije hapšenja Vuksa 1914. godine.

Ja sam u Tuzli pohađao Trgovačku školu. Završio

sem treći razred 1914. godine. Pošto su škole zbog rata bile zatvorene pauzirao sam očajnu školsku godinu očekujući da će je nastaviti. Kada ni iduće školske godine škola nije nastavljala sa radom, otišao sam u knjižaru Jovana Petrovića. Tu sam tri ratne godine naukovao i ostao još neke vrijeme kao kalfa.

U Zagreb sam otišao 1920. godine i radio u knjižari Stjepana Kuglića. Naredne godine otišao sam na odsluženje kadrovskog roka. Studirao sam u Sarajevu, gdje sam ostao do juna 1923. godine. Po demobilizaciji otišao sam u Beograd i radio u knjižari "Napredak", koja je bila vlasništvo Švarca. Ovdje sam ostao godinu dana i ponovo se vratio u Zagreb, gdje se ponovo zaposlijavam kod Kuglića. Vlasnik je cijenio moj rad i postavio me za poslovođu odsluženja sa domaću književnost. Ne treba spominjati da mi se posao veoma svidio jer je omogućavao da proširujem svoje vidike.

Početkom 1926. godine otvorili smo u Tuzli knjižaru i papirnicu "Brat Jakić". Ja sam vodio poslove u knjižari jer sam imao iskustva u radu. Kako smo nas četvorica živjeli u zajednici, a porodične potrebe bile su velike, što prihod od krojačkog zanata nisu pokrivali, zajednički smo donijeli odluku da nastavimo tradiciju porodičnog pešakbarstva, odnosno da ja kao jedini stručnjak obidjem Banju Luku, Novi Sad, Beograd i Sarajevo i da ispitam mogućnost gdje bismo mogli otvoriti još jednu porodičnu knjižaru. Is knjižarskog posla u Tuzli stekli smo iskustva, a i uočili da je knjižarski posao veoma rentabilan jer su poslovi dobro išli. Prihodi su bili sigurniji nego bavljenje krojačkim poslovima. Bilo je to 1930. godine.

Odmah po dolasku u BANJU LUKU otišao sam kod dr TOBE JANKIĆA, našeg porodičnog prijatelja, a i kod trgovca NJORDJA-Djoke KOLJEVIĆA. Djoka smo dobro poznavali jer je njegov polubrat Sveto Tešanović, brat po majci, živio u Tuzli. Želio sam od njih da dobijem izverne informacije.

U razgovorima Djoke mi je odmah rekao da ne treba nigdje dalje da idem, nego da u Banjoj Luci otvorimo knjižaru. Naime, tada je u Banjoj Luci tada bilo nekoliko knjižara, niko od njih nije bio školovani knjižar. Komadno, Djoko

je bio dobar znalac trgovačkih poslova.

Sponenno bih neke knjižare koje su tada radile u Banjoj Luci.

Knjižara i štamparija UGRENOVIĆA bila je u Gospodskoj ulici, negdje na sredini ulice sa desne strane, gledajući iz pravca tzv. Kantalevog doška. Kuća je bila vlasništvo Ugrenovića. U prizemlju do ulice bila je knjižara i papirnica, a u stražnjem dijelu štamparija sa knjigovernicom. U toj je kući sve do nedavno bila prodavnica tekstilne robe "Slavonija".

Knjižara ZVONIMIRA JOVIĆA bila je također u Gospodskoj ulici. Nalazila se u staroj bosnanskoj kući na jednom sprat, koja je bila smještena na uglu ulice preko puta trgovačke radnje "Stričević" i prodavnice "Bata" (danas "Borovo"). Štamparija nije bila zajedno sa knjižarom. Ona se nalazila na mjestu gdje se sada nalazi montažna zgrada Robne kuće "Zenit". Smještena je bila u zgradi smještenoj između kuća Karla Salaja i Mirka Djurkovića. Objekat sa štampariju namjenski je bio gradjen.

Štamparija ĐURANA BARDIĆA nalazila se u prizemlju Srpske štedionice. Zgrada je bila na glavnoj ulici kod današnjeg hotela "Palas" (ukoso vis a vis) na bočnoj strani tzv. Vakufske zgrade. Ova štamparija postojala je i ranije jer je bila poslije prvog svjetskog rata vlasništvo Radikalne stranke i njenog vođstva u Banjoj Luci.

Tada su imali i svoju štampariju sa kartonažom i TRAPISTI, ali same sa vlastito potrebe.

Posadne knjižare imali su LADISLAV VOLF i ALIJA GERMNOVIĆ. Volfova knjižara postojala je i sa vrijeme Austro-ugarske. On je inače po struci bio knjigovesac. Zbog toga je i imao svoju knjigovernicu. Izdavao je i razglednice Banje Luke, ali su one bile štampane u Zagrebu. On je bio samo izdavač koji je prodavao razglednice u svojoj knjižari.

Alija Germović startovao je kao trafikant. Kao invalid imao je odobrenje da vodi trafik. Kad se ekonomski oporavio, otvorio je knjižaru.

Knjižara i papirnica MILIVOJA UZELCA otvorena je

oko 1936. godine. Već naredne godine otvorio je i štampariju. Knjižara i štamparija bile su na glavnoj ulici na uglu ispred Tekuškog zgrade. Tu se nekada nalazila štamparija Đerđića, prije nego što je podigao štampariju koju sam već ranije spomenuo.

Konstatovao sam, dakle, da mogućnosti za otvaranje knjižara u Banjoj Luci postoje, a i perspektiva za dalji rad. Svoje utiske i uvjerenja saopštio sam braći po povratku u Tuzlu. Nije bilo potrebe da idem dalje i provjeravam mogućnosti u drugim mjestima! Svi smo bili saglasni da se otvori naša zajednička knjižara pod uobičajenim porodičnim naslovom "Braća Jakšić". Iste godine u jesen otvorili smo knjižaru preko puta Restoracije "Balkan" na početku Gospodarske ulice. U Banjoj Luci kupili smo potrebnu opremu. Poslije knjižare vodio je brat, VLADO JAKŠIĆ. Ja sam iz Tuzle povremeno dolazio u Banju Luku jer sam istovremeno bio veslan i sa knjižaru u Tuzli.

Knjižaru smo na ovom mjestu držali godinu dana. Kada je 1931. godine umro DUŠAN UGRNOVIĆ, kupili smo njegovu štampariju, knjižaru i papirnicu. Kada je kupovina obavljena, definitivno sam se preselio u Banju Luku jer su moja iskustva bila neophodna za organizaciju rada. Od ovog vremena povremeno sam išao u Tuzlu, gdje je knjižaru vodio brat Stevan. U krojačkoj radnji ostao je samo Todor.

Poslije kupovine Ugrnovićeve štamparije i knjižare, jedno šest mjeseci sačinjavali smo i našu staru knjižaru. Međutim, nije bilo potrebe da imamo dvije radnje. Zbog toga smo sve prenijeli u knjižaru bivšeg vlasnika Ugrnovića.

Po struci nisam grafičar. Ali, još kao šegrt u Tuzli moja ljubopitljivost tjerala me je da vidim kako se vrši štampanje. Tako sam već tada upoznao postupak štampanja, koji je za mene bio veoma interesantan. U Zagrebu kod Euglića stekao sam nova saznanja iz štamparstva. Euglić je tada imao modernu štampariju sa mašinama za slaganje. Ova iskustva bila su mi kasnije veoma dragocijna, mada to nisu bila profesionalna saznanja. Dakle, preuzimanje štamparije Ugrnovića i organizovanje rada bilo mi je olakšano jer sam iz ove oblasti upio dosta da saznam.

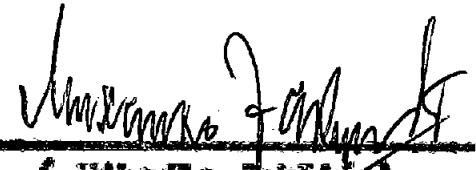
Prenuzeli smo sve radnike štamparije Ugrenovića zajedno sa poslovođjom ĐOKOM KURUZOVIĆEM. Radnici su bili: VUKICA VUKIĆ (ulagač), PSUTKA IVICA (alagar), MARKO ANDRIJEVIĆ (kao i prethodni, istovremeno alagar i mašinac istovremeno), ZDRAVKO JOVIĆ (alagar) itd.

Tipograf STEVO HRMIĆ radio je kod Jovića, ali je povremeno radio i kod nas.

U ovoj štampariji štampao se list "Vrhanske novine", isprva kao nedeljni list, ali je donosio i dnevne vijesti. Štampanje ovog lista bio je unosan posao, a što je najvažnije - stalni posao. Svake godine u aprilu mjesecu održavana je licitacija za štampanje lista. Za štampanje lista bio je zainteresiran Jović sa svojom štamparijom. On je imao dvije alagače mašine tipa "Tipograf". Budući da se kod nas slagalo ručno, postojala je vjerovatnoća da ćemo na licitaciji izgubiti ovaj posao. Zbog toga smo i odlučili da kupimo alagaču mašinu tipa "Linotip".

Linotip smo kupili u Zagrebu 1932. godine, negdje u aprilu mjesecu. Platili smo je 125.000 dinara. Međutim, bila je već rabljena. Kupili smo je od Miroslava Bolca, zastupnika berlinske firme "Mergentaler Seemašinen fabrik- Berlin". Linotip je poslije završetka prvog svjetskog rata kupljen kao nov za štampanje novina HRSS u Sarajevu. Poslije je bila prebačena u Zagreb, gdje se upotrebljavala u jednoj štampariji.

14. juni 1976. godine
Banja Luka

(Mihajlo Jakšić)

(N a s t a v a k I. -)

Kada sam u "Grafičkoj reviji" našao oglas o prodaji linotipa u Zagrebu, odmah sam otputovao da je vidim naživo. Zastupniku Bolcu sam rekao da ću mu javiti da li smo se odlučili da izvršimo kupovinu. Tako smo se rastali, a li sam se vratio nazad u štampariju da bih se konsultovao sa radnikom koji je radio na linotipu. Baš zbog toga što se radilo o polovnoj mašini trebalo je utvrditi njemu ispravnost. Radile se, ipak, o većoj novčanoj investiciji i trebalo je utvrditi tehničku ispravnost. Zbog toga sam i samolio Vladu Lasića, radnika na ovom linotipu, da mi iskreno kaže svoje mišljenje. Od njega sam dobio obavještenje da je na linotipu radio od samog početka, odnosno od vremena kada je ona kao nova uvozena počela da radi u Sarajevu pa sve do tada u Zagrebu. O tehničkoj ispravnosti dao je obavještenje da je ona sasvim dobra, a ako se odlučimo da je kupimo ne bi trebalo nikoga drugoga tražiti sa demontažom i ponovnu montažu u Banjoj Luci jer on tako dobro poznaje linotip da bi te poslove mogao i sam obaviti. To mi je obavještenje bilo dragocjeno.

Konsultovao sam se sa braćom. Zaključili smo da bi linotip trebalo kupiti da bismo mogli biti konkurentni. Skupili smo novac i ja sam otišao da obavim kupovinu.

Kada sam u razgovoru Bolcu rekao da sam dobio obavještenje od Vlade Lasića da bi mogao obaviti poslove demontaže i montaže, ~~mi~~ ^{on} mi je, onako poslovno, sugerisao da bi bilo bolje da angažujem profesionalnog montera fabrike koji će prilikom montaže biti u mogućnosti da konstatuje da li je koji dio istrošen da bi ga trebalo zamijeniti. Bolo je bio veoma poslovan čovjek. Računao je da ću se pojaviti kao kupac i drugih mašina njegove firme. Osim toga, ispravnost linotipa bila je reklama i za samu firmu.

Kasnije sam konstatovao da sam sasvim ispravno postupio. Prilikom montaže trebalo je izmijeniti neke detalje dijelove. Kada je monter konstatovao da nešto treba

telefonski je pozivao Šolca u Zagreb i već narednog dana potrebiti dio bio je tu. Ako pojedinih dijelova nije bilo u Jugoslaviji ili predstavništvu, telefonski je pozivao fabriku i već kroz tri dana i taj je dio bio tu. Poslovnost je zaista bila na visini.

Na montaži linotipa radio je monter Baumgarten iz Beča. Montažu je snista veoma stručno i odgovorno obavio.

Montažom linotipa mi smo obezbjedili štampanje "Vrbaških novina" kroz cijeli period do početka drugog svjetskog rata. Montaža je obavljena za svega 7 dana.

Sada smo bili tehnički opremljeniji od štamparije Jovića. Zvonimir Jović je imao mašine starijeg tipa koje je linotip tehnički pregazio; one nisu bile u mogućnosti da konkuriraju linotipu u pogledu brzine, efikasnosti itel.

Obratili smo se Vladi Lasiću s prijedlogom da predje kod nas na rad i da nastavi rad na linotipu na kojemu je nekada radio. Lasić je bio lično voljan da predje, ali je trebalo dobiti saglasnost Saveza grafičkih radnika u Zagrebu. Kada smo traženju saglasnost dobili, Lasić je prešao na rad u Banju Luku.

Istovremeno smo kupili i 4 vrste matrica ("Borgis" i "Carmond" sa slovima latinice i cirilice) od iste firme. Veći broj matrica bio nam je za rad neophodan.

Linotip je bio tipa "Ideal". Imao je dva magazina na samoj mašini, koji su se mogli mijenjati samo pokretom poluge, kao i dva posebna magazina, koji su se također mogli mijenjati. Tako su sve četiri matrice bile pri ruci i mogle su se prema potrebi koristiti.

Ne računajući Sarajevo, bio je to prvi linotip u Bosni i Hercegovini. Drugi gradovi, odnosno štamparije u tim mjestima, nisu upotrebljavale linotip.

Godine 1935. kupili smo automatsku zaklopnu mašinu tipa "Super Heidelberg" preko firme "Kromos" u Zagrebu, koja se bavila prodajom grafičkih mašina. Do ove kupovine je došlo nakon moje posjete Međunarodnom sajmu grafike u Lajpcigu u martu 1935. godine. Tu sam se na sajmu upoznao sa direktorom Kromosa. Pošto su oni bili zastupnici firme

Hajdelbergovih mašina, direktor mi je predložio da kupimo zaklopnu mašinu. Došao je specijalno u Banju Luku da nam je proda jer je i njemu i firmi bilo mnogo stalo da se reklamiraju na jugoslovenskom tržištu.

Zaklopnu mašinu kupili smo za 60.000 dinara. Inače je na kredit prodavana po 85.000 din. Poslije Sarajeva ovo je bila druga zaklopna mašina u Bosni i Hercegovini. Imali smo u planu da kupimo i jednu veliku brzotisku mašinu, ali je u međuvremenu došlo do izbijanja drugog svjetskog rata. Utjeli smo da idemo u korak sa vremenom, odnosno sa razvojem štamparske tehnike.

Obim poslova se proširio i Vlado Lasić nije bio u mogućnosti da sam obavlja alagarске i druge grafičke stručne poslove, angažovali smo jednog mašinskog alagara iz Zagreba. Znam da se prezivao Labić, ali mu se imena ne sjećam. Kao grafički radnici bili su dobro plaćeni. Lasić je imao 850, a Labić 800 dinara sedmično. Bilo su to dobre plate jer je učitelj imao početnu platu 900 dinara mjesečno. Kurusović je imao 700, a ostali 600-650 dinara sedmično.

Štamparija "GRAFIKA" u Banjoj Luci bila je štamparija Saveza grafičkih radnika. Bila je smještena u prizemlju zgrade Steve Čelika, a prostorijama gdje se sada nalazi bife "Aleksinao". U Banjoj Luci nalazilo se Povjereništvo Saveza grafičkih radnika, a povjerenik je bio grafički radnik STEVO NEBIĆ. Iznedje poslodavaca u Banjoj Luci i Saveza grafičkih radnika u Zagrebu primjenjivao se tarifni sporazum o radu, koji je bio štampan u jednoj posebnoj knjizi. Ovaj tarifni sporazum nisu potpisali^{SVL} grafički poslodavci u Bosni i Hercegovini i Srbiji, kao i u nekim manjim mjestima u Hrvatskoj, ali su ga proćutno prihvatili. Tako smo se i mi pridržavali odredbi ovog sporazuma. Bara kod naše štamparije, problema nije bilo.

Kad je bio povećani obim posla, preko povjerenika Saveza grafičkih radnika tražili smo angažovanje radnika koji kod nas nisu bili u stalnom radnom odnosu. To se nazivalo "ispomoćna kondicija".

Nadajutin, ipak je došlo do konflikta sa Savezom grafičkih radnika. Taj bi sukob želio da objasnim.

Poslije odlaska bana Svetislava Milosavljevića u aprilu 1934. godine, početkom maja nastupio je na dužnost ban Dragošlav Djordjević. Nadajutin, banovanje Djordjevića bilo je veoma kratko jer je otišao sredinom januara 1935. godine. Naš sukob sa Savezom grafičkih radnika nastao je baš u vrijeme dok je Djordjević bio ban, a dobron dijelom i njegovom krivicom. Naime, Dragošlav Djordjević prije dolaska u Banju Luku sa bana službovao je u Subotici. U Subotici je bio na službovanju dr Andrijević, brat Marka Andrijevića, grafičkog radnika u Banjoj Luci. Taj Marko Andrijević radio je povremeno kod Jovića, a povremeno kod nas. To je bio povremeni, a ne stalni rad.

Doktor Andrijević je iskoristio situaciju da preko svog posumnika i prijatelja bana Dragošlava Djordjevića interveniše da se grafičar Marko Andrijević primi u stalni radni odnos. Tražio je da kod nas bude namješten.

Intervenirao je ban, odnosno Banaka uprava. Mi se, htjeli to ili ne, nismo smjeli oglušiti o ovaj zahtjev jer je Banovinska uprava Vrbanske banovine (BUBV) bila naša najbolja snabijerica, u čijoj su se režiji štampala i sva banovinska glasila uključujući i list "Vrbanske novine". Marko Andrijević je tada kod nas radio kao "ispomoćna kondicija". Takve je angažovanje bilo na određeni rok. Izvjestan broj dana nakon isteka tog roka slijedilo je primanje u stalni radni odnos.

Poslovođa BOŠKO KURUSOVIĆ smatrao je angažovanje Marka Andrijevića kao namjeru da se on potisne, a da na njegovo mjesto dođe Andrijević. Mi na to ni u onu nismo pomislili, ali je iz nama nepoznatih razloga Kurušović stekao nekakvo uvjerenje da Andrijević reflektira na njegovo mjesto. Pretpostavljam da je Kurušović samao sa intervenciju bana Dragošlava Djordjevića da se namjesti Andrijević. To zna, možda je Andrijević imao i neke veće lične aspiracije?

Bilo kako bilo, Boško Kurušović intervenirao je preko Povjereništva u Banjoj Luci na Savez grafičkih radni-

ika u Zagrebu. Tako je došlo do raskida ugovora i do tada
kođ nas zaposleni grafički radnici, članovi Saveza, na-
pustili su posao: Kuruzović Boško, Lanić, Babić, Vukić Vu-
kica, Pentka i još neki.

U međuvremenu dolazio je u Banju Luku sekre-
tar Saveza grafičkih radnika BLAŽUK u cilju nalaženja
rješenja spora. Oni se nisu složili da mi angažujemo An-
drijevića, a mi nismo anjeli da ga ne angažujemo jer bis-
mo u tom slučaju izgubili sve poslove kođ Banjske uprave.
Intervencija bana Djordjevića mogla nas je ekonomski po-
goditi. Banjska uprava nam je jasno stavila do znanja da
"treba !" da zaposlimo M. Anđrijevića. Bilo je to, koliko
se sjećam, 1935. godine.

Savez grafičkih radnika iz Zagreba osnovao je
u Banjoj Luci svoju štampariju "GRAFIKA". Tamo su bili za-
posleni svi članovi Saveza grafičkih radnika. Poslovođa
im je bio STEVO REŠIĆ. Svu potrebnu opremu za štampariju
poslao je iz Zagreba Savez grafičkih radnika.

Nikada nismo željeli da mi po jednom pitanju
dođemo u sukob sa Savezom grafičkih radnika, ali je bilo
u osnovi svega pitanje našeg ekonomskog opstanka jer je
trebalo obezbjediti rentabilitet proizvodnje, a to se nije
moglo osigurati bez većih narudžbi, onakvih kakve smo do-
bivali od Banovinske uprave.

15. juni 1976. godine
Banja Luka

(Mihajlo Jakšić)

17.VI.1976.-

(N a s t a v a k II.)

Štamparija "Grafika" poslovala je u Banjoj Luci svega nepunu godinu dana. U tom periodu ni Savez grafičkih radnika i njihova podružnica u Banjoj Luci ni mi nismo bili tvrdokorni u stavovima. Došlo je do međusobnog kontakta i spor je okončan na taj način što su oni svoju Štampariju likvidirali, a mi smo ponovo primili stare radnike, odnosno one koji su ranije radili.

Kad je došlo do spora sa Savezom grafičkih radnika svi grafički radnici nisu bili saglasni sa stavom ovog strukovnog sindikata i ostali su kod nas da rade: Marko Andrijević, Zdravko Jović, Nemanja Jungić i dvije ulagačice čijih se imena ne bih mogao sjetiti. U Štampariji je tada na iznšavanju zanata radio Obrad Jakšić.

Kada je Boško Kuruzović svemu ovome izumovao, primili smo ga ponovo za poslovođu. Isto tako, i svi ostali vratili su se na svoja ranija radna mjesta. Nastavilo se sa radom kao da ničega nije bilo. To smo smatrali za jednu epizodu koja je bila i prošla.

Jedina razlika u odnosu na predjašnje stanje bila je obaveza da se nađe zaposlenje u drugim Štamparijama Marku Andrijeviću, Zdravku Joviću i Nemanji Jungiću. Mi smo im potražili i našli zaposlenje jer nismo htjeli da ovi radnici koji su u sporu sa Savezom grafičkih radnika budu na našoj strani ostati bez posla, odnosno stalnog zaposlenja.

Dok je trajao spor sa Savezom grafičkih radnika angažovali smo za mašinskog slagara Miodraga Nedeljkovića iz Beograda. Nedeljković nije bio član Saveza grafičkih radnika jer, kao što rekoh, bilo je u Beogradu dosta grafičkih radnika koji nisu bili sindikalno organizovani u okviru ovog strukovnog sindikata. Osim njega, angažovali smo iz Beograda mašinskog slagara Ljubišu Mitrovića.

Miodrag Nedeljković bio je veoma sposoban i u poslu veoma brz radnik. Zbog stručnosti i brbine u radu po-

realne su i njegove ambicije jer je konstatovao da ne prekovremeni rad (koji se plaćao 50% više) može sam obavljati poslove mašinskog slagara. On je nastojao, a u tome je i uspio, da sam ostane na linotipu. Na taj je način njegova zarada iznosila dvostruko.

Još od vremena kad smo kupili Štampariju Ugrenovića brat i ja uveli smo praksu da o svakoj Novoj godini dajemo svim radnicima još po jednu cijelu platu. Htjeli smo da im to bude neka vrsta nagrade za godišnji rad.

Miodrag Nedeljković sa još jednom platom nije bio lično zadovoljan jer je želio još jednu platu. Nije bilo razloga da mu damo još jednu platu jer je za prekovremeni rad bio plaćen. Zbog toga je Nedeljković jednog dana bez ikakvog objašnjenja napustio posao. Stavio nas je u veoma tešku situaciju jer smo imali veće štamparske obaveze budući da su "Vrbske novine" postale dnevnik.

Štamparstvo ne je lično zainteresiralo. Kupovinom Štamparije Ugrenovića još sam se više morao truditi da u stručnom pogledu u što većoj mjeri ovladam štamparskim poslovima u organizacionom, tehničkom i tehnološkom pogledu. Tu mi je mogućnost u tehničkom smislu pružio linotip. Na biih se stručno uputio u rad i ovladao tehnikom rada na linotipu napravio sam tastaturu od kartona. Tastatura je bila istovjetna onoj na linotipu. Čuo sam neki rukopis i vježbao. Bila je to neka vrsta zabave, koja mi je kasnije dobro došla. Nedeljom i praznicima kada se nije radilo dolazio sam u Štampariju da praktično vježbam. Isključio sam olovo i vježbao "na prazno". Mašina je radila kao i u normalnim uslovima, ali nije bilo štampanja. Taj rad mi uopšte nije teško padao jer sam od ranije tipkao na mašini (pisačkoj).

Miodrag Nedeljković je svojim napuštanjem posla želio da nas prisili da popustimo. Međutim, mi nismo htjeli da pokleknemo. Tada sam je sjeo na linotip i počeo na njemu raditi. Međutim, to više nije bila vježba, već stalni rad. Za gotovo sve bilo je iznenađenje da ja sam raditi na linotipu. Međutim, bilo je glavno da u štampanju novina ne dodje do bilo kakvog nastoja.

Rad na linotipu vrlo mi je teško padao. Posao je

bio krajnje naporan jer sam za linotip sjedao već u 6 sati izjutra, a ustajao oko 16 sati, kada je završavana zadnja revizija "Vrbaških novina".

Nakon odlaska Miodraga Nedeljkovića podučavao sam Zdravka Jovića i Nemanju Jungića da rade na linotipu. Naime, još je trajao naš spor sa podružnicom Saveza grafičkih radnika. Ubrzo je došlo do sporazuma sa Savezom i raniji radnici vratili su se na svoje nekadašnje poslove. Za mašinske alagare za rad na linotipu došli su STEVO NEŠIĆ i ZVONKO KURTOVIĆ. I njih sam dvojicu obučavao za ovaj rad. Prestalo je obučavanje Jovića i Jungića, a nastavio sam sa obukom Nešića i Kurtovića.

STEVO NEŠIĆ savladao je potpuno rad na linotipu i to veoma stručno. Mislim da je početkom 1938. godine napustio Banju Luke i otišao u Zagreb, gdje je nastavio da radi kao tipografski radnik u nekoj od Stamparija. Znao sam još i tada da je on komunist, odnosno član ilegalne KPJ jer se kao komunist u političkom radu i ponašao.

Odlazak Steve Nešića iz Banje Luke u Zagreb nije bio vezan sa rad u našoj Stampariji jer spornih pitanja među nama uopšte nije bilo. Mi smo ga inače veoma cijenili kao vrsnog i vrijednog radnika. Nije mi poznato šta je uslovalo da on ode iz Banje Luke.

Sjećam se da su u dva navrata dolazili agenti iz Uprave policije u Banjoj Luci i interesirali se za ponašanje i političke stavove Steve Nešića i nekih drugih tipografskih radnika. Mi brat ni ja nismo htjeli da im damo bilo kakav podatak koji bi mogao da šteti i Stevi Nešiću i bilo kom drugom našem radniku. Uvijek smo isticali da su na poslu veoma dobri i sposobni radnici i da izvršavaju sve radne zadatke. Posebno smo isticali da nismo primjetili da se iko od njih bavi politikom jer su stalno preokupirani poslom.

ZVONKO KURTOVIĆ bio je izuzetno stručan mašinski alagar na linotipu. Po sposobnosti i brzini mogao se uspješno mjeriti sa najboljim alagarima u Jugoslaviji. Da bih ovo ilustrirao dao bih samo jedan primjer.

Jednom je vršio slaganje teksta nekog profesora Univerziteta u Beogradu. Tekst je bio na engleskom jeziku.

Kurtović je posao tako stručno obavio da je profesor pitao da li je moguće da se tako stručno složi sa tako malo grešaka? Pretpostavljao je da se izvršila stručna korektura. Bio je iznenađen kad smo ga informisali da nikakva korektura nije bila obavljena.

Zvonko Kurtović prije rata nije se politički opredeljivao. Radio je svoj posao i stekao sam utisak da se nije nipošto interesirao za politiku. Poslije završetka drugog svjetskog rata udaljen je sa posla na jedno dva do tri mjeseca jer mu je neke nešto spočitovao za ponašanje u toku okupacije. Vjerovatno se radilo o nekoj zabavi ili nesporazumu jer je vraćen na posao. Njegova porodica bila je jedna poštena građanska porodica koja se u toku rata svojim ponašanjem nije okaljala.

Kad je Stevo Hešić otišao u Zagreb, izučavajući rada na linotipu preuzima Teufik Hasanbašić. Kao slugar radio je sa Kurtovićem kroz vijelo vrijeme rata. Sada su u penziji i jedan i drugi.

Poznato mi je da su banjalučki grafičari bili stalno sindikalno organizovani. Isto tako znam da su se sastajali, ali mi nije poznato gdje.

Vlasnik i izdavač "Vrbaskih novina" bila je Banovinska uprava. List je izlazio svakog dana osim ponedjeljka. U toku izlaženja Vrbaske novine imale su tri urednika. Prvi je bio Božidar Vesić, inače službenik u Banovinskoj upravi. Po službenoj dužnosti uređivao je novine. U političkom opredjeljenju bio je građanski lijevičar, što se može vidjeti po člancima koji su objavljivani. Sam skoro ništa nije pisao, samo je davao na znanje šta iz dnevnih listova treba da bude preštampano ili objavljeno u "Vrbaskim novinama".

Poslije Vesića za urednika lista došao je Miodrag Borisavljević. Politički je bio veoma napredan čovjek. Još tada sam od nekih čuo da je član KPJ. Ne bih smao reći da li je bio član KPJ ili ne, ali znam da su njegova politička opredjeljenja bila veoma napredna, na liniji stavova ilegalne Partije. Budući da je i sam pisao, i to dosta često, iz sadržaja njegovih napisa vidljivo je kakve je stavove zauzimao.

Dok su bili urednici "Vrbaskih novina" dosta često su se u vrijeme Vesića i Borisavljevića javljali

Branko Zagorac, Nenad Boric, Gajko Danović, Muharem Ganibegović, Dušan Kovačević i drugi.

Borisević je bio urednik svega jedno oko godinu dana, kada je postavljen Matko Kumarić, do tada dopisnik Presbira iz Banje Luke. Po dolasku Kumarića izmijenio se politički profil novina jer je Kumarić bio antikomunistički opredeljen. Politički je bio vezan sa JRZ.

U Štampariji je skoro svakodnevno dolazio profesor BRANKO ZAGORAC, koji je inače radio u Građanskoj školi kao prosvjetni radnik. Branko je mnogo pisao u vrijeme dok su Vesić i Borisević bili urednici lista.

Štamparija je imala dva stola, koje su koristili dopisnici i saradnici lista. Za jednim od tih stolova radio je Branko sve dok je bio saradnik.

Sestra Branka Zagorac udala se za BRANKA VUKOVICA, tužioca ili sudije u Okružnom sudu u Banjoj Luci. Poslije porodične tragedije Branko Zagorac nastavio je da živi u Banjoj Luci sve dok nije premješten u Foču. Mislim da je bio premješten negdje pred rat. U Foči se oženio sa ženom iz porodice Kulić.

Branko Zagorac bio je u svemu veoma ozbiljan. U Štampariji se tako i ponašao. Nada u Štampariji nije polemizirao i stupao u neke šire diskusije vidjelo se da je veoma napredan čovjek.

U Štampariju je često dolazio i NIKICA PAVLIĆ, naročito u vrijeme izdavanja "Narodne pravde" i, mislim, lista "Težakih preva". Tada su se naročito često u Štampariji okupljali Branko Zagorac, Nikica Pavlić, Gajko Danović, Nenad Boric, Safet Filipović, Vaso Dutozan, Vilko Winterhalter, Bogdan Jerković i drugi.

Kako je došlo do štampanja lista u našoj Štampariji? Mi smo bili poslovni ljudi i bio nam je interes da imamo ugovorene poslove. Prema slobodnim kapacitetima mi smo primali poslove. Tako je bilo i sa "Narodnom pravdom".

Grupa komunista oko "Narodne pravde" vršila je pralon i korekturu teksta. Vidjelo se da su veoma dobro organizirali sve poslove oko izdavanja ovih novina.

Zadnji broj lista naplunjen je u Štampariji.

Dobili su agenti i izvršili zapljenu. Neisporučene novine bile su neodnesene, a nalogovi bili su rastureni.

I ranije su agenti dolazili sa nalogom za pretres i zapljenu, ali se u ovim slučajevima radilo o proglašenja ili letcima. Sada se ne bih mogao sjetiti o čemu se konkretno radilo.

Zaboravio sam još da spomenem da je STEVO MIŠIĆ poslije drugog svjetskog rata došao u Banju Luku, mislim 1947. godine. Te je godine postavljen za direktora Štamparije u Banjoj Luci.

Zbog časopisa "Razvitak" u Štampariju su najčešće dolazili Jovan Zubović, a ponekada i Radjenović. Oni su dolazili sa rukopisima, odnosno tekstovima za štampanje.

17. juni 1976. godine

Banja Luka

(Mihajlo Jakšić)

Memoarska građa. Sjećanje Mihalja
Jakšića: SJECANJA NA PORODICU I
RAZVOJ STAMPARSTVA U BANJOJ LUCI.

18. juni 1976.-

(N a s t a v a k)

Zbog lista "Vrbaske novine" svaki dan je dolazio KARLO BLAŽUN jer je radio kao pomoćnik MATKA KUMARIĆA. Kad smo mi napustili Banju Luku 1941. godine, ustaške vlasti postavile su Blažuna za povjerenika u knjižari. Još prije njega, odnosno odmah po uspostavljanju ustaške vlasti sa njihovom upravnom organizacijom, negdje u maju 1941. godine, za povjerenika u štampariji postavljen je JOSIP PSUTKA. Oni su ostali povjerenici sve dok BLAŽ GUTIĆ nije preuzeo knjižaru i štampariju, postajući tako vlasnik imovine koja nije bila njegova. On je i mogao prisvajati tuđu imovinu jer je sa svojim bratom Viktorom, ratnim zločincem, vladao Banja Lukom.

Karlo Blažun bio je tih i miran čovjek. Od njega čovjek nije mogao ništa loše očekivati. Bio je pošten i s njim se moglo raditi.

Štamparija "GLAS KRAJINE" postojala je i prije našeg dolaska u Banju Luku. To je nekadašnja Dardićeva štamparija koju sam ranije opisao. Štamparija je radila i za vrijeme drugog svjetskog rata, sve dok za vrijeme bombardovanja nije onesposobljena kao objekat, mada u toku rata štamparski strojevi nisu radili. Koliko mi se čini, štamparija je prestala da radi oko 1939. godine.

Štamparije JOVIĆA i UZELCA uništene su u bombardovanju za vrijeme drugog svjetskog rata. Ustaška strahovlada Viktora Gutića i njegovih sljedbenika otpočela je još u maju 1941. Poslije ubistva episkopa Platona i gestioničara Crkvice ubijeni su: vlasnik štamparije MILAN UZELAC, trgovački pomoćnik KAPOR (brat Momira Kapra), trgovac PLAVSIĆ itd. Kako sam obavješten, trebalo je da u toj grupi budem ubijen i ja. Ustaša ZVONIMIR JOVIĆ, vlasnik štamparije, valjda zbog profesionalnih obzira u dva je navrata dolazio kod nas i mome bratu Vladi sugerisao da bi trebalo da se iz Banje Luke sklonim. Prihvatio sam upozorenje Jovića s kojim nikada nismo bili ni u kakvom sukobu. Osim toga, on je sa bratom Vladom prije rata često išao u ribolov. Sa bratom Vladom i njegovim sinom otputovao sam za

Beograd na Duhove, mislim 6/7. juna 1941. Znam da je to bilo dan ranije nego što su ustaše proglasile da su prirodne granice tzv. NDH rijeke Drina i Sava, granice države prema Srbiji i Srbima.

Trebalo je dobiti propusnicu za putovanje. Otišao sam u Upravu redarstva kod dr VLADIMIRA VINEKA. Objasnio sam mu razloge svog odlaska, odnosno želju da dobijem propusnice za sebe i brata Vladu. Vinek je otvorio ladicu i izvadio spisak sa imenima. U spisku je bilo naznačeno da za dobijanje propusnice treba da položimo 300.000 dinara. Bila je to ogromna suma. Novaca nismo imali jer smo izvršili nabavku veće količine robe uoči samog rata. Bio je to za nas zaleđeni novac, odnosno novac uložen u robi. Ovakvu tarifu su sigurno utvrdili Viktor i Blaž Gutić da bi tako došli do novca.

Novaca nismo imali, a bez njega otpala je mogućnost dobivanja propusnice za napuštanje teritorije NDH. Kad nas je već Jović upozorio da treba da odemo, mada je i on zauzimao istaknuto mjesto u ustaškom pokretu, za nas je svaki dan postao dragocjen jer se nije smjelo čekati. Moj kum ing MILORAD KOSTIĆ, službenik u Fabrici duvana, u to vrijeme mi je u razgovoru rekao da će sutra uveče kod njega doći OSMAN KULENOVIĆ, raniji advokat u Bihaću, a tada ministar u vladi NDH. Kostićeva sestra bila je udata za Osmana Kulenovića. On mi je predložio da sutra uveče, onako slučajno, dođem i ispričam Kulenoviću kako nisam dobio propusnicu. Ovakav pristup bio bi za mene veoma rizičan i zbog toga sam predložio kumu Kostiću da on nadje priliku i kaže Osmanu Kulenoviću da mi nisu izdali propusnicu.

Kostić je tako i postupio. Osman Kulenović mu je objasnio da Uprava redarstva mora takvu propusnicu izdati.

Moj brat Vlado bio je dobar poznanik sa BLAZOM GUTIĆEM. Šta više, nije ga ni potojenjivao kao što su to drugi činili, mada je Blaž bio kompleksirana ličnost. Naime, moj brat volio je da igra preferans. Obično se igralo u hotelima "Palas" ili "Bosna". Blaž je dolazio da kibicira. Dok su ga drugi gonili da ne bude iznad ili pored njih, Vlado ga je pozivao: "Dođi Blaž kraj mene i kibicuji!" Tada mi je poručivao kafu, rakiju itd.

Dva dana poslije razgovora Kostića sa Osmanom Kulenovićem, računajući na njegovu intervenciju u Upravi policije,